

Голові разової
спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
професору
Сергію ПОСОХОВУ
майдан Свободи 4, м. Харків,
61022

ВІДГУК

офіційного опонента, професора кафедри музейно-туристичної діяльності Харківської державної академії культури, доктора історичних наук, професора Шандри Ірини Олександрівни на дисертаційну роботу Новака Олександра Сергійовича «Унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні (1919–1930-ті роки)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 – «Історія та археологія».

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Дисертаційне дослідження Олександра Новака присвячено унормуванню професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні (1919–1930-ті роки). Такий вибір теми дослідження викликає закономірне схвалення, адже збереження національних історико-культурних надбань є пріоритетним завданням кожної нації. Звернення до історичного досвіду охорони вітчизняної спадщини дозволить більш прагматично й цілісно підійти до формування сучасної нормативної бази пам'яткоохоронної діяльності. Інтелектуальну спільноту пам'яткоохоронців автор дисертації розглядає як цілісне явище, аналізує «феномен інтелектуальних товариств», намагається висвітлити питання про наявність республіканської специфіки та реального впливу пам'яткоохоронців радянської України на збереження

історико-культурних об'єктів. Усі ці наукові проблеми є вельми важливими для розуміння культурних процесів минулого та розробки стратегій майбутнього. Тому актуальність теми дослідження Олександра Новака не викликає заперечень.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення.

Дисертація Олександра Новака побудована за проблемно-хронологічним принципом, складається зі вступу, чотирьох розділів (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (602 позиції), додатків (13 додатків на 19 сторінках, із них: 7 таблиць, 3 схеми, 1 список, 1 мапа та 1 діаграма). Загальний обсяг дисертації – 304 сторінки, основний текст – 222 сторінки.

У **вступі** автором подано всі необхідні елементи наукового дослідження: окреслено актуальність теми дослідження, її зв'язок з комплексною науковою темою; визначено об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження, хронологічні та географічні межі роботи; розкрито наукову новизну та особистий внесок здобувача, методи дослідження та практичне значення дисертації; подано інформацію про апробацію результатів дослідження та структуру дисертації.

Перший розділ «Історіографія, джерела, методологія та методи дослідження» складається з трьох підрозділів, у яких послідовно розкрито стан розробки теми у науковій літературі, коло використаних джерел, методологію та методи дослідження.

В історіографії теми автором виділено чотири етапи: 1920-ті – кінець 1930-х років, кінець 1930-х – середина 1980-х років, період «перебудови» (середина 1980-х – 1991 рік) та сучасність (після 1991 року), що є цілком виправданим. Історіографічний аналіз зроблено дуже фахово, вміло представлено найважливіші наукові дослідження крізь призму історичного часу, у який вони були написані. Автор не оминув своєю увагою сюжети про науковий доробок вчених-емігрантів та історіографію охорони пам'яток в

добу імперій, що дає можливість зрозуміти витoki досліджуваної проблеми (С. 29, 34).

Джерельна база дисертації є репрезентативною для отримання науково-обґрунтованих висновків. Вона складається з низки писемних джерел, а саме: актова документація (нормативно-правові акти, статутні документи, інструкції тощо), діловодні джерела, наукові та науково-популярні праці, джерела особового походження, періодичні видання та фотоматеріали. Джерелознавчий огляд ґрунтовний, свідчить про глибоке розуміння дисертантом суті досліджуваних процесів.

У третьому підрозділі висвітлено методологію та методи дослідження. Сама тема дисертації диктує необхідність звернення не тільки до історичного інструментарію, а й до правознавчого, психологічного та соціологічного. З огляду на це, заявлений автором міждисциплінарний підхід є об'єктивно зумовленим. Логічним є використання проблемно-хронологічного, історико-порівняльного, ретроспективного та історико-генетичного методів.

У другому розділі автором здійснено дослідження основ пам'яткоохоронної діяльності на українських землях до 1917 року. Своє розмірковування автор починає з аналізу фундаментального для цього дослідження поняття «пам'ятка», що є дуже важливим для розуміння термінологічного апарату дисертації (С. 52). Сам розділ покликаний показати витoki пам'яткоохоронної діяльності на українських землях, певний зв'язок, послідовність і водночас суперечливість та своєрідність між різними історичними епохами. Матеріал написано дуже якісно, з використанням значної кількості джерел, аналізом регіональних особливостей досліджуваних процесів і явищ.

У третьому розділі проаналізовано регламентування пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні (1919 – 1930-ті рр.). Автор правильно розставляє історичні акценти, показує зв'язок теми із загальноісторичними процесами, робить порівняння з іншими підконтрольними більшовикам територіями (С. 87-90). Досліджувані процеси

постають не відірвано, а вписані в загальноісторичний контекст. Окремо автор виділяє проблему реституції культурних цінностей (С. 94-97). Суттєвим в роботі є виділення «етапів унормування охорони пам'яток» (С. 123). Текст дисертації насичений фактами, іменами, подіями, що дозволяє створити переконливу аргументацію. Особливо вдало це проявлено в матеріалі про антицерковну політику більшовицької влади та дії пам'яткоохоронців у цих умовах (С. 125-142).

У четвертому розділі подано особливості професійної етики в інтелектуальній спільноті пам'яткоохоронців радянської України. Автор докладно характеризує основні дослідницькі центри та групи пам'яткоохоронців України першої третини ХХ ст., які утворилися на основі університетських середовищ. Поняття «професійна етика» розглянуто з властивою науковцеві скрупульозністю, історичне наповнення цього терміну зроблено фахово й переконливо. Розділ містить цитати зі спогадів пам'яткоохоронців, які значно прикрашають як текст, так і читацьке сприйняття тогочасної дійсності. Як у цьому, так і в попередніх розділах, дисертант правомірно наголошує на заідеологізованості культурної сфери 20-30-х рр. ХХ ст., на тому шаленому тиску, якому були піддані її діячі (напр., с. 204).

Загальні **висновки** до дисертації Олександра Новака мають окрему наукову цінність, не повторюють висновки до параграфів та розділів. У них повністю розкрито результати дисертаційного дослідження та викладено авторське розуміння порушеної дослідницької проблеми крізь призму обраної автором методології та методів дослідження. У цілому, текст дисертації звучить «сучасно», дисертант має власний скрупульозно-фактологічний стиль написання.

Список використаних джерел та літератури є репрезентативним, нараховує 270 позицій джерел та 332 позиції наукової літератури. Здобувач продемонстрував широку обізнаність з результатами наукових досліджень

інших учених з окресленої проблематики. Список використаних джерел та літератури оформлено у відповідності до кваліфікаційних вимог.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано на кафедрі історії України Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Дисертація Олександра Новака є складовою частиною комплексної наукової теми кафедри історії України Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Історія освіти та культури України (кінець XVII–XIX ст.)» (№ держреєстрації 0112U004754).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Дисертація О. Новака ґрунтується на широкій джерельній базі та значній кількості опрацьованої літератури. Вдало обрані методологічні підходи та методи дослідження дозволили авторові провести комплексне наукове дослідження та отримати науково обґрунтовані висновки. Структура дисертації охоплює всі найважливіші аспекти обраної теми дослідження. Визначені у вступі мета та завдання дослідження, на нашу думку, успішно виконані.

Достовірність і обґрунтованість отриманих наукових положень підкріплено достатнім рівнем апробації та кількістю наукових праць автора (4 фахові статті), в яких висвітлено результати дисертаційного дослідження.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Дисертаційна робота Олександра Новака є завершеним дослідженням, у якому викладено авторські ідеї та науково цінні результати виконаних дослідницьких завдань. Основними науковими результатами дисертації слід вважати: 1) застосування дискурсивного підходу для встановлення особливостей формування пам'яткоохоронного дослідницького поля;

2) встановлення впливу дослідників української старовини на створення стилістики «українського модерну» початку ХХ ст.; 3) виділення ключових етапів «професіоналізації» дослідницької діяльності охоронців історико-культурного надбання; 4) визначення ролі основних центрів та груп дослідників в інтелектуальній спільноті пам'яткоохоронців у 1920-ті – 1930-ті роки; 5) здійснення аналізу чисельності пам'яткоохоронців протягом досліджуваного періоду; 6) визначення участі представників професійної спільноти пам'яткоохоронців у створенні профільного законодавства 1920–1930-х років як складової частини «історичної політики» в УСРР; 7) проведення аналізу міжособистісних та наукових зв'язків пам'яткоохоронців міжвоєнної радянської України як представників інтелектуальної спільноти.

6. Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у можливості використання їх при написанні узагальнюючих праць з історії України, історії української культури, у процесі підготовки навчальних посібників, розробці навчально-методичних комплексів з основ пам'яткознавства для вищих навчальних закладів. Певні елементи дослідження можуть становити основу біографічних студій з історії української інтелектуальної еліти 1919–1930-х років.

7. Дотримання академічної доброчесності.

Дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності, містить посилання на використані джерела та літературу відповідно до чинних вимог щодо авторських прав. У дисертаційній роботі не виявлено ознак академічного плагіату та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання дослідження.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У цілому, дисертаційне дослідження Олександра Новака виконано на належному науково-теоретичному рівні. Втім, ознайомлення з текстом дисертації викликає кілька питань та зауважень.

1. Весь 2 розділ «Основи пам'яткоохоронної діяльності на українських землях до 1917 року» виходить за хронологічні межі дослідження (С. 55-86), хоч і є меншим ніж наступні розділи.

2. Варто тільки вітати звернення дисертанта до матеріалу західноукраїнських земель та пам'яткоохоронної діяльності в умовах влади Австро-Угорщини (С. 77-78, 121-122). Залучення цих сюжетів до дисертації свідчить про розуміння здобувачем єдності всіх українських земель і, безперечно, є важливим з точки зору порівняльного аналізу. Проте в темі дисертації чітко заявлено «радянська Україна», яка не включала в окреслений період володіння колишньої Австро-Угорської імперії.

3. У дисертації відчувається певне зміщення акцентів у бік «історії пам'яткоохоронної діяльності», особливо в розділах 2 і 3, коли в центрі уваги пам'яткоохоронна діяльність як така. Тема ж сформульована як «унормування професійної діяльності *пам'яткоохоронців (!)*», отож очікувано в центрі уваги мали б бути діячі культури та нормотворчий процес. У такому контексті дуже виграшно виглядає останній 4-й розділ, у якому представлено матеріал щодо основних дослідницьких центрів та професійної етики пам'яткоохоронців.

4. При оформленні «Списку використаних джерел та літератури» варто було б подати їхній поділ за видовою ознакою, що значно б спростило сприйняття джерельної бази та підкреслило б сильні сторони дослідження.

Сформульовані вище зауваження зумовлені дещо іншим баченням окремих аспектів обраної проблеми і жодною мірою не применшують важливості дослідження, представленого здобувачем.

9. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи.

Дисертація Олександра Новака «Унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні (1919–1930-ті роки)» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому науково-теоретичному рівні.

Враховуючи актуальність, обґрунтованість наукових положень і висновків, наукову новизну та практичну значущість, а також дотримання академічної доброчесності, дисертаційна робота на тему «Унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні (1919–1930-ті роки)» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 зі змінами) та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. №261, а також наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її автор – Новак Олександр Сергійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 – «Історія та археологія».

Офіційний опонент,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри музейно-
туристичної діяльності
Харківської державної академії культури

Ірина ШАНДРА

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 12:11:51 07.11.2023

Назва файлу з підписом: Відгук_І.Шандра.docx.asice
Розмір файлу з підписом: 28.0 КБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Відгук_І.Шандра.docx
Розмір файлу без підпису: 24.2 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ШАНДРА ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА
П.І.Б.: ШАНДРА ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА
Країна: Україна
РНОКПП: 3006418408
Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 12:11:44 07.11.2023
Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
Серійний номер: 5E984D526F82F38F040000005CF32C0194F88A04
Алгоритм підпису: ДСТУ-4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)
Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)
Сертифікат: Кваліфікований

Голові разової
спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
професору
Сергію ПОСОХОВУ
майдан Свободи 4, м. Харків,
61022

Відгук

офіційного опонента, провідного наукового співробітника відділу історії України другої половини ХХ ст. Інституту історії України НАН України, керівника Центру досліджень історико-культурної спадщини України Інституту історії України НАН України, доктора історичних наук, професора Маньковської Руслани Вікторівни на дисертаційну роботу Новака Олександра Сергійовича «Унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні (1919–1930-ті роки)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Дисертаційна робота Олександра Новака присвячена дослідженню нормотворчої діяльності пам'яткоохоронних органів та внеску пам'яткоохоронців у збереження історико-культурної спадщини в радянській Україні в період 1919–1930-х рр. Відзначимо, що обрана тема і підходи автора до її висвітлення суголосні сучасним тенденціям у розвитку історичної думки, які ми спостерігаємо, починаючи з другої половини ХХ ст. Трансформаційні процеси в наукознавстві спричинили якісні зрушення в соціогуманітаристиці, особливо, що стосується її інтелектуальних орієнтацій та дослідницьких парадигм. Сформувався комплекс проблем, що

виокремився в міждисциплінарну науку – інтелектуальна історія з вивченням історії інтелектуального життя, історії ментальностей та історії ціннісних орієнтацій. Значно посилюється інтерес до антропологічного аспекту досліджень, більше уваги приділяється різним професійним групам спільноти.

Комплексний аналіз та вивчення передумов, перебігу та соціокультурного контексту унормування пам'яткоохоронної діяльності в зазначений період є однією з важливих проблем історичної науки. Окрім того, дисертант, заглиблюючись у кінець XIX ст., простежує в соціокультурному контексті зростання уваги суспільства до національної історії та культури, усвідомлення громадськістю значення історико-культурної спадщини як форми збереження минулого для самоусвідомлення національної ідентичності.

Розкриття обраної теми дозволяє через пам'яткоохоронні процеси увиразнити роль пам'ятки як елемента боротьби суспільно-політичних ідей, об'єкта політичного та громадського життя. Такі ознаки пам'ятки сприяли формуванню в другій половині XX ст. нової культурної парадигми, де культурна спадщина поступово вибудовується в окремий науково-інституціональний сегмент. Автор слушно в міждисциплінарному дослідницькому полі для вивчення пам'яткоохоронних заходів у радянській Україні протягом 1919 – 1930-х рр. застосовує новітні підходи «memory studies», які концептуально узгоджуються з науковими положеннями «mnemologie» – науки про спадщину та всі соціальні інститути, що зберігають та поширюють пам'ять.

Проблема охорони культурного надбання України значно актуалізувалася в умовах сучасної російсько-української війни, коли ворог здійснює культурний геноцид, знищуючи культурну спадщину українського народу. Тому осмислення досвіду діячів пам'яткоохоронної галузі в радянський період, коли доводилося в інший спосіб відстоювати національні пам'ятки історії та культури, є важливим завданням для науковців.

Вибір теми дисертаційного дослідження О. Новаком є цілком обґрунтований.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення.

У **Вступі** здобувач обґрунтував актуальність теми дисертаційного дослідження, вказав на зв'язок роботи із науковими програмами, сформулював мету та завдання, визначив об'єкт та предмет, стисло окреслив наукові принципи та методи дослідження, визначив хронологічні та територіальні межі, розкрив наукову новизну дисертації та можливості практичного застосування результатів, визначив особистий науковий внесок, подав інформацію щодо апробації результатів дослідження, кількості публікацій за темою дисертації і структуру дослідження.

Перший розділ «Історіографія, джерела, методологія та методи дослідження» складається з трьох підрозділів. Здобувач характеризує історіографічну базу дослідження, доцільно виділяючи у вивченні проблеми унормування охорони історико-культурного надбання в міжвоєнній радянській Україні чотири етапи: 1920-ті – кінець 1930-х рр., кінець 1930-х – середина 1980-х рр., період «перебудови» (середина 1980-х – 1991 рік) та сучасність (після 1991 р.). Дослідивши широкий історіографічний пласт наукової літератури, О. Новак справедливо констатує, що процес підготовки спеціальних законів, вплив на них професійної етики та особливостей функціонування спільноти науковців здебільшого не відображені в дослідницьких працях. Нині в українській історіографії відсутнє спеціальне дослідження, присвячене проблемі унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні у 1919 – 1930-х рр.

Дисертант сформував репрезентативну джерельну базу, яка дає можливість реконструювати процес унормування пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні в зазначений період. Автор аналізує законодавчі акти та архівні документи, які окреслюють основні напрямки інституалізації та законодавчого унормування охорони спадщини минулих

епох у 1919–1930-х рр. Джерела особового походження дозволили розкрити питання професійної етики та особливості взаємовідносин у професійній спільноті охоронців історико-культурної спадщини.

У підрозділі про логіко-аналітичний інструментарій, використаний здобувачем під час підготовки дисертаційного дослідження, висвітлено систему принципів, підходів і методів, які дозволили здійснити всебічний аналіз процесу унормування пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні в 1919–1930-х рр. О. Новак, поміж традиційних для історичних праць загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зосередився на міждисциплінарному підході, залучивши методологічну базу пам'яткознавства, правознавства, соціології, психології, мистецтвознавства. Оригінальним видається використання автором сучасних підходів до вивчення професійних спільнот: «соціологія професій», «соціальна філософія», теорія «мережевого суспільства», «професіоналізація», що значно поглиблює розкриття питання професійної етики та особливості взаємовідносин у професійній спільноті пам'яткоохоронців.

У другому розділі **«Основи пам'яткоохоронної діяльності на українських землях до 1917 року»** висвітлено початки пам'яткоохоронної діяльності в ХІХ ст. – поч. ХХ ст. на українських землях, які перебували у складі Російської імперії, та на західноукраїнських землях, що входили до складу Австро-Угорщини. Автор слушно наголошує, що політика російського самодержавства щодо національного культурного прояву була репресивною, «спроби збагатити символічний простір витворами українського модерну неодноразово викликали спротив у консервативних діячів Російській імперії» (с. 70). Для українських дослідників і митців важливо було зберегти національну і самобутню історико-культурну спадщину. Не можна не погодитися з О. Новаком, що завдячуючи подвижникам охорони національної спадщини українська культурна традиція збереглася всупереч асиміляційній політиці російського самодержавства (с. 86) та правовій невизначеності у пам'яткоохоронній

сфері, пов'язаній з відсутністю єдиного закону, що мав регулювати охорону історико-культурного надбання.

Здобувач зупиняється на діяльності наукових товариств, губернських вчених архівних комісіях та статистичних комітетах, акцентує увагу на активізації пам'яткоохоронної діяльності під час підготовки та проведення на теренах України Археологічних з'їздів. Розглядаючи стан справ у Західній Україні, дослідник торкається діяльності центральної та місцевих громадських комісій з вивчення й охорони пам'яток архітектури, історії та мистецтва, відзначає роль у збереженні пам'яток історії та культури Наукового товариства імені Шевченка. У дисертації автор наголошує, що значна частина культурних цінностей була вивезена з України до Санкт-Петербургу та Москви.

У **третьому розділі «Регламентування пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні (1919 – 1930-ті рр.)»** охарактеризовано процес унормування охорони пам'яток минулого в радянській Україні в означений період. Здобувач дослідив, що перед пам'яткоохоронною галуззю в той час постало чимало викликів, зокрема, відсутність профільного законодавства, масштабні втрати історико-культурного надбання під час Української революції 1917–1921 рр., повоєнної розрухи та кампанії із вилучення церковних цінностей. Автор зупиняється на діяльності Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини при народному комісаріаті освіти УСРР, яким вперше, слід відзначити, було оголошено про державний захист старожитностей, започатковано загальну реєстрацію та заходи із запобігання незаконним археологічним розкопкам і вивезенню культурних цінностей, розроблено проекти законодавчих актів про охорону пам'яток.

Здобувач звертає увагу на поживлення формування профільної нормативно-правової бази у зв'язку з ухваленням постанови «Про пам'ятки культури і природи» (1926 р.), в якій спостерігалася поява республіканської специфіки, на відміну повного копіювання загальноросійських правових

норм до цього (с. 88). Відзначаючи роль Всеукраїнського археологічного комітету при ВУАН та Головної інспектури охорони пам'яток культури у складі народного комісаріату освіти УСРР, крайових комісій охорони пам'яток, Українського комітету охорони пам'ятників культури (с. 92), дисертант слушно акцентує увагу на низці ухвалених важливих рішеннях уряду з питань збереження культурної спадщини, що вперше по всій території України були організовані систематичні археологічні дослідження, здійснена реєстрація нерухомих пам'яток, започаткована мережа історико-культурних заповідників.

Відзначаючи, що з кінця 1930-х рр. посилювався ідеологічний та політичний контроль в усіх сферах суспільно-політичного життя, зокрема і в пам'яткоохоронній галузі, О. Новак наголошує на характерній особливості охорони пам'яток протягом цього періоду – реагувати на порушення чинного законодавства шляхом ухвалення нових нормативно-правових актів. Ідеологічний тиск позначився на нищенні культурних, особливо сакральних пам'яток.

Зауважимо, що радянський етап характеризувався тим, що тогочасне законодавство про охорону культурної спадщини мало виразний ідеологічний характер і відображало всі суперечності тогочасного суспільства. Культурні цінності сакрального характеру чи такі, які суперечили засадам комуністичної ідеології, охоронялися формально. З цієї причини велика кількість культурних пам'яток була втрачена назавжди.

Опираючись на «меморальні студії», О. Новак характеризує пам'яттєвий простір досліджуваного періоду і відзначає ідеологізацію його через героїзацію революціонерів та лідерів комуністичного руху, звертає увагу на нівелювання релігійної складової суспільства: руйнування та закриття храмів, репресії серед церковнослужителів.

Досліджуючи пам'яткоохоронну діяльність на теренах Північної Буковини, Південної Бессарабії та Закарпаття, здобувач слушно констатує, що вона проходила у фарватері державної політики, відповідно, міжвоєнних

Румунії та Чехословаччині. На землях Підкарпатської Русі, що у міжвоєнну добу входила до складу Чехословаччини, відбувалася динамічна дослідницька та пам'яткоохоронна робота (с.122).

Четвертий розділ «Особливості професійної етики в інтелектуальній спільноті пам'яткоохоронців радянської України» присвячений процесам формування професійної спільноти пам'яткоохоронців та конструювання моральних принципів та цінностей, властивих представникам цієї групи.

Розкриваючи теоретичний зміст поняття «професійна етика», О. Новак наголошує, що для пам'яткоохоронців збереження історико-культурного надбання було справою усього життя (с. 189), а важливим проявом професійної етики спільноти пам'яткоохоронців був високий рівень внутрішнього контролю та неприпустимість порушень норм роботи із пам'ятками (с. 192).

Дисертант стверджує, що в умовах відсутності профільних інституцій, що опікувалися охороною, збереженням та популяризацією надбань минулих епох, ці функції перейняли члени формальних та неформальних громадських товариств, які поступово виробили настанови та норми дослідницької роботи, властиві інтелектуальній спільноті поціновувачів та охоронців національного історико-культурного надбання.

Відзначаючи, що поява в радянській Україні перших профільних структур із регламентованими нормами, цілями та задачами діяльності відбулася під чітким контролем радянських міністерств та відомств, О. Новак звертає увагу на кадровий склад та діяльність ВУКОПМІСу і його місцевих організацій, створення ВУАКу та науково-дослідних кафедр, які засвідчили збереження зв'язку поколінь та дореволюційних традицій діяльності із вивчення та охорони історико-культурного надбання.

Найбільш плідним етапом розвитку професійної спільноти пам'яткоохоронців автор слушно вважає період 1926–1929 рр., що відзначився певною лібералізацією умов суспільно-політичного життя та

заходами «коренізації», а працівники інспектур, музеїв та інших профільних інституцій домоглися втілення окремих своїх ініціатив у профільному законодавстві та рішеннях органів влади.

Характеризуючи ситуацію в пам'яткоохоронній справі в 1930-і рр., дослідник зазначає, що в цей період значно посилювався тиск органів виконавчої влади на працівників пам'яткоохоронних інституцій, усе більше посад у профільних структурах обіймали люди із компартійного середовища, фаховий рівень працівників суттєво падав, а це зумовлювало «розмивання» професійної спільноти та деформацію сталої етики пам'яткоохоронців (с. 218). Політичні репресії в пам'яткоохоронній галузі майже винищили досвідчених фахівців та зруйнували сталі традиції професійної етики охоронців історико-культурного надбання (с. 219).

У **висновках** здійснено узагальнення проведеного дослідження. Відзначимо вираженість та грамотний науковий стиль висновків. Слушним, на наш погляд, видається виділення дисертантом етапів унормування пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні: 1919–1926 рр., 1926–1929 рр., 1929 – кін. 1930-х рр. Погоджуємося з автором, що в міжвоєнній радянській Україні на процес унормування пам'яткоохоронної діяльності впливали соціально-економічні та суспільно-політичні чинники, насадження панівної марксистсько-ленінської ідеології та норм законодавства РСФРР. Висновки, назагал, відповідають поставленій меті та завданням дослідження.

Список використаних джерел та літератури налічує 602 позиції, що дозволяє говорити про ґрунтовний підхід дисертанта до проведення дослідження. До роботи входять 11 додатків, які є достатньо інформативними, що змістовно доповнюють матеріал дисертації, засвідчують вагомий практичний доробок автора, складають основу для майбутніх наукових досліджень.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження Олександра Новака виконано на кафедрі історії України Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах науково-дослідної програми «Історія освіти та культури України (кінець XVII–XIX ст.)», що розробляється на кафедрі.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення дисертаційного дослідження О. Новака є обґрунтованими, а висновки – самостійними, логічними й закономірними. Зміст дисертаційної роботи охоплює всі ключові аспекти задекларованої теми дослідження. Визначена у вступі мета, на нашу думку, успішно досягнута, а окреслені завдання дисертаційного дослідження виконані.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що О. Новаку міждисциплінарному просторі, досліджуючи процес унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні в 1919 – 1930-х рр., задіяв сучасні підходи «соціології професій», «професіоналізації», теорію «мережевого суспільства», «меморальних студій»; поглибив аналіз міжособистісних, наукових зв'язків та основних психологічних рис пам'яткоохоронців міжвоєнної радянської України як представників інтелектуальної спільноти; розширив характеристику основних етапів унормування пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні.

6. Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення одержаних результатів дисертації полягає в тому, що вони можуть бути використані в процесі створення узагальнюючих праць з історії України, історії української культури в процесі підготовки навчальних посібників, розробці навчально-методичних комплексів з основ пам'яткознавства, музеєзнавства для вищих навчальних закладів.

7. Дотримання академічної доброчесності.

Дисертаційне дослідження Олександра Новака містить посилання на використані автором джерела та літературу відповідно до чинних вимог щодо авторських прав та академічної доброчесності. Всі випадки використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають поклики на відповідні джерела, оформлені у належний спосіб. Аналіз змісту дисертаційного дослідження та наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації свідчить, що вимоги щодо академічної доброчесності дисертантом дотримані.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У дисертаційному дослідженні О. Новака, багатому на фактологічний матеріал, на нашу думку, варто було застосувати україноцентричний підхід до його викладу, зокрема у розділі II та розділі III. Тоді б широкі описи подій, наприклад героїзація Російською імперією своєї воєнної історії та вплив політики союзного керівництва на республіки Білорусії, Туркменістану, логічно поступилися більш ґрунтовному аналізу подій у пам'яткоохоронній сфері в період Української революції 1917 – 1921 рр. Наразі здобувач присвячує розділ II висвітленню стану пам'яткоохоронної справи в Російській імперії, тоді як українська сторона подається побіжно. В українській історіографії широко вживаними є такі поняття, як «колоніальна політика», «тоталітарний режим», «політичні репресії», яких автор чомусь уникає. Дисертант широко означив новизну дослідження, де частина положень уже є розвитком певних аспектів пам'яткоохоронної проблематики.

9. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи.

Дисертація Олександра Новака «Унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні (1919–1930-ті роки) є самостійним і завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні. Здобувач виявив знання досліджуваної проблеми,

уміння опрацьовувати, критично аналізувати різноманітні історичні джерела, спеціальну історичну літературу. Актуальність і рівень розкриття поставлених проблем, новизна дисертації і ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень, повнота їх апробації повністю відповідають «Вимогам до оформлення дисертації», що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а отже, здобувач Олександр Сергійович Новак заслуговує на присвоєння йому ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу історії України другої половини ХХ ст.
Інституту історії України НАН України,
керівник Центру досліджень
історико-культурної спадщини України
Інституту історії України НАН України

Руслана МАНЬКОВСЬКА

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 16:33:06 10.11.2023

Назва файлу з підписом: Відгук Р. Маньковської.docx.asice
Розмір файлу з підписом: 42.5 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук Р. Маньковської.docx
Розмір файлу без підпису: 39.7 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: МАНЬКОВСЬКА РУСЛАНА ВІКТОРІВНА

П.І.Б.: МАНЬКОВСЬКА РУСЛАНА ВІКТОРІВНА

Країна: Україна

РНОКПП: 2379711643

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 16:33:06 10.11.2023

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F040000007E0A2F0194239004

Алгоритм підпису: ДСТУ-4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований

Голові разової
спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професору
Сергію ПОСОХОВУ
майдан Свободи 4, м. Харків,
61022

ВІДГУК

офіційного опонента, доцента кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидата історичних наук, доцента Боня Олександра Івановича на дисертаційну роботу Новака Олександра Сергійовича «Унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні (1919–1930-ті роки)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 – «Історія та археологія».

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Тема пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні є досить глибоко дослідженою науковою проблемою. Як у радянській історіографії, так і в часи незалежної України їй надавалось достатньо уваги. Але О. Новаку вдалося знайти малодосліджений аспект зазначеної проблематики. Актуальність теми унормування професійної охорони пам'яток в Україні позначена не тільки станом культурної спадщини і пам'яткоохоронної діяльності, а і великими втратами внаслідок воєнної та культурної агресії російської федерації.

Також актуалізує зазначену тему активізація в останні десятиліття таких напрямків досліджень істориків як соціальна історія, дослідження

історичної пам'яті, історія професійних спільнот, історія розвитку інтелектуального життя, просопографія. У цьому контексті дисертація О. Новака поєднує дослідження багатьох аспектів культурного життя радянської України у 1920-х – 1930-х роках у міждисциплінарному вимірі.

Тому вивчення досвіду професійної пам'яткоохоронної діяльності минулого має наукове і практичне значення і актуальність теми дослідження Олександра Новака не викликає заперечень. Це вагомо обґрунтовано дослідником у вступі, тесті розділів та висновках.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення.

Дисертація О. Новака логічно побудована за проблемно-хронологічним принципом. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (602 пунктів), додатків (13 додатків на 19 сторінках, із них: 7 таблиць, 3 схеми, 1 список, 1 мапа та 1 діаграма). Загальний обсяг дисертації – 304 сторінки, основний текст становить 222 сторінки.

У **вступі** автором показано актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з комплексною науково-дослідною програмою кафедри історії історії України Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, на якій виконувалася дисертація («Історія освіти та культури України (кінець XVII–XIX ст.)»). Дисертант чітко визначив об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, хронологічні межі роботи (з поясненням причин виходу за ці межі, у разі наукової необхідності). Також зазначені наукова новизна, методи дослідження та практичне значення дисертації. Подана інформація про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі **«Історіографія, джерела, методологія та методи дослідження»** є три традиційні для такої кваліфікаційної роботи підрозділи. У першому підрозділі **«Історіографія дослідження»**

представлено огляд стану розробки теми у науковій літературі та визначено чотири етапи дослідження проблеми. У ці етапи автором включені різні напрямки історіографії – як в СРСР так і поза його межами.

У цьому ж розділі є підрозділ «Характеристика джерел роботи», у якому зазначено коло використаних джерел. Дослідник з-поміж писемних джерел визначає актову документацію, діловодні джерела, наукові та науково-популярні праці, джерела особового походження, періодичні видання та фотоматеріали. Але не представлені візуальні джерела, статистичні матеріали тощо.

Важливою частиною є підрозділ «Методологія та методи дослідження», оскільки робота дисертанта має міждисциплінарний характер і тому автору було необхідно визначити власні підходи до студіювання наукової проблеми. О. Новаком окреслені дослідницькі напрямки історичної науки, соціології та правознавства, які дозволили вивчати тему дисертації. Це і дискурсивний підхід, і «соціологія професій», інституційний підхід та вивчення «політики пам'яті». Окрім загальнонаукових методів залучені спеціальні методи окремих наук – порівняльно-правовий метод, соціологічні методи.

У другому розділі **«Основи пам'яткоохоронної діяльності на українських землях до 1917 року»** автором показано витоки пам'яткоохоронної справи в Україні та її інституційне становлення. У першому підрозділі на основі дискурсивного підходу показано хід пам'яткоохоронних дискусій у середовищі вітчизняних дослідників за імперської доби та окреслено формування понятійного апарату цієї галузі історичної науки. І автором констатовано, що у зазначений період так і не вироблений відповідний понятійний апарат (с. 55). О. Новак простежує формування «політики пам'яті» за імперської доби. Також автор детально досліджує вплив Археологічних з'їздів на формування студій пам'яток України. Вагомим є і показ персонального внеску українських вчених у

пам'яткоохоронну справу цього періоду – Д. Багалія, М. Біляшівського, Ф. Шміта, О. Новицького, Є. Редіна та інших.

Важливим для розкриття теми є підрозділ 2.2. про законодавче унормування пам'яткоохоронної діяльності в Російській імперії. У ньому автор наполягає, що так і не вдалось у імперський період державним органам і громадським організаціям сформувати відповідне законодавство, яке б дозволило достатньо комплексно захищати історичну спадщину.

У **третьому розділі** проаналізовано регламентування пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні (1919 – 1930-ті рр.). Розкривається специфіка регулювання пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні, наголошується на впливові діяльності пам'яткоохоронних органів та нормативної бази радянської Росії, коли повторювалось профільне законодавство а також поширення радянських декретів, виданих більшовиками у Москві на територію, підконтрольну комуністичній владі в Україні. Рецепція правових норм мала загальний характер і основні положення, що регулювали діяльність перших пам'яткоохоронних інституцій радянської України були дослівно повторені із відповідного декрету РНК радянської Росії. Автор зробив успішну спробу виокремити основні етапи становлення профільної нормативно-правової бази на тлі тогочасних загальнорадянських процесів та порівняти становище в радянській Україні з іншими радянськими республіками. Також показано процес деградації пам'яткоохоронних структур у 1930 рр. та погіршення становища пам'яток (с. 114-118).

У підрозділі ««Історична політика» в радянській Україні у переломну епоху та пам'яткоохоронна діяльність» логічно вказано на зв'язок намагання більшовицьких владних структур побудувати «нове» комуністичне суспільство зі становищем пам'яток історії і культури. Комеморативні заходи більшовицького режиму в часи трансформації

суспільства дисертант розглядає як один із засобів сформувати колективну пам'ять та ідентичність. Тому більшовицька влада пам'яткоохоронну роботу перетворила на невід'ємну складову реалізації державного плану пропаганди принципів комунізму засобами монументального мистецтва. Цікавими і переконливими фактами оперує дисертант показуючи основні події антицерковної політики більшовиків.

У **четвертому розділі** О. Новак розглядає достатньо новий для української історіографії аспект професійної етики пам'яткоохоронців радянської України. Спочатку у першому підрозділі він зосереджується на інституційній історії інтелектуальної спільноти захисників пам'яток історії та культури. Тут дисертант знову звертається до дореволюційного досвіду та зазначає найбільш вагомі фігури пам'яткоохоронного руху в Україні. А також розглядає розгортання діяльності відповідних органів різних політичних режимів у часи Української революції. У радянський період показано діяльність Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМІС), Українського комітету охорони пам'яток культури (УКОПК), структур ВУАН та інших громадських і наукових інституцій. У другому підрозділі четвертого розділу автор дисертаційного дослідження зосередився саме на становленні професійної етики захисників історичної спадщини. Тут дисертант показав як у складних політичних обставинах витворювались не тільки інституції, а і загальні підходи та норми, які згодом були поруйновані більшовицькою модернізацією та репресіями кінця 1920-х – 1930-х років.

Завдяки використаним джерелам дисертант показав морально-етичні орієнтири спільноти пам'яткоохоронців, дотримання норм спільноти у дослідженні і реставрації історико-культурного надбання (с.192-193). Важливим є наголос на моральному виборі дослідників і пам'яткоохоронців чинити спротив більшовицькій політиці нищення пам'яток на прикладі Миколи Макаренка. Трагічні долі науковців і

пам'яткоохоронців показані на тлі політичних процесів в радянській Україні у 1930-х роках.

Висновки дисертації містять узагальнення автором здобутих результатів дослідження, які підтверджують виконання поставлених у вступі дослідницьких завдань. У них підведено загальний підсумок дослідження. А також на основі задекларованих методологічних підходів показано бачення автором головних наукових проблем дослідження.

Список використаних джерел та літератури є доволі репрезентативним, нараховує 270 позицій джерел та 332 позицій наукової літератури. Дисертант продемонстрував достатню обізнаність з результатами розвитку історіографії зазначеного напрямку та наукових досліджень інших істориків. Опрацьовані роботи українських та зарубіжних науковців, різнопланова джерельна база дозволили автору рельєфно показати основні процеси пам'яткоохоронної діяльності та вагомій частині зазначеної сфери наукової діяльності. Список використаних джерел та літератури оформлено у відповідності до кваліфікаційних вимог.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано на кафедрі історії України Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Дисертація Олександра Новака є складовою частиною науково-дослідної програми «Історія освіти та культури України (кінець XVII–XIX ст.)» (№ держреєстрації 0112U004754) кафедри історії України Харківського національного університету імені В.Н.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

У дисертаційній роботі О. Новака виклад матеріалу дослідження, висновки автора ґрунтуються на всебічному аналізі значного кола джерел

та наукової літератури. Вдало обрані методи дослідження свідчать про належний теоретичний рівень фахової підготовки дослідника. Також обґрунтованість наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації, не викликають сумнівів.

Все це дозволило автору дослідити особливості пам'яткоохоронної справи в радянській Україні та унормування цього виду наукової і громадської діяльності.

Достовірність і обґрунтованість наукових результатів та висновків дисертаційної роботи Олександра Новака забезпечується належним рівнем апробації та достатньою кількістю публікацій, в яких висвітлено результати дисертаційного дослідження.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Головним науковим результатом, одержаним дисертантом є нова постановка проблематики пам'яткоохоронної діяльності в Україні. Тема є актуальною, а її новизна забезпечена недостатньою дослідженістю у тому аспекті, який розглядає автор. До основних наукових результатів дисертації слід віднести міждисциплінарний підхід до її вивчення; застосування нових методологічних підходів – зокрема дискурсивного, який запропонував автор роботи. Дисертант показав процес вироблення понятійного апарату пам'яткоохоронної діяльності; визначив ключові напрямки унормування діяльності захисників історико-культурної спадщини, зокрема нормативної бази; зосередився на «професіоналізації» дослідників історико-культурного надбання; вказав на етапи унормування пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні; поглибив розуміння чинників, які визначали вплив на підготовку та імплементацію законодавства, що регулювало охорону історико-культурного надбання; розширив розуміння реалізовуваної більшовицьким режимом «історичної політики».

6. Практичне значення одержаних результатів.

Результати дослідження, виконаного в рамках дисертації Олександра Сергійовича Новака «Унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні (1919–1930-ті роки)», мають практичне значення і полягають у тому, що вони можуть бути використані у подальших студіях історії пам'ятохоронної роботи, при викладанні новітньої історії України, створенні узагальнюючих праць з історії України та історії української культури. Міждисциплінарний характер дослідження дає можливість використати напрацювання у різних галузях гуманітарного знання.

7. Дотримання академічної доброчесності.

Дисертація та публікації автора відповідають вимогам академічної доброчесності. У роботі зроблені всі належні посилання на використані джерела і літературу. У дисертаційній роботі не виявлено ознак академічного плагіату та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дослідження.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У цілому, дисертаційне дослідження Олександра Новака виконано на належному науково-теоретичному рівні. Однак, ознайомлення з текстом дисертації та публікаціями автора викликає низку дискусійних положень та зауважень.

Можна цілком погодитися із підходом автора про важливість загальноукраїнського підходу до вивчення пам'яткоохоронної діяльності, коли досліджується стан і у західноукраїнських землях. Але простежено ці процеси не в усіх хронологічних межах дисертаційної роботи.

Другий розділ роботи «Основи пам'яткоохоронної діяльності на українських землях до 1917 року» знаходиться поза хронологічними межами роботи. Можливо, він би виглядав органічно як вступний підрозділ до розділу з основним викладом матеріалу.

Варто було у четвертому розділі показати і процеси, які відбувались під ідеологічним тиском більшовицької влади у музейній сфері – зокрема «соціологізація» музейної справи, яка суттєво вплинула на діяльність пам'яткоохоронців та суттєво викривила корпоративні норми у 1930-х роках.

Цілком погоджуємося із твердженнями автора дисертації про складні процеси в пам'яткоохоронному русі у радянській Україні, але вважаємо вживання публіцистичних термінів («переломна епоха») є не виправданим, оскільки є загальновизнані назви процесів і періодів в українській історіографії.

Також зауважимо, що структурування джерел, використаних дисертантом дало б змогу більш виразно показати ступінь охоплення документальних масивів поля дослідження.

Втім, висловлені дискусійні положення та зауваження не применшують позитивного враження від ґрунтовної роботи Олександра Новака.

9. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи.

Робота Олександра Новака «Унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні (1919–1930-ті роки)» є актуальною, обрання проблемно-хронологічного принципу побудови структури дисертації є логічним та обґрунтованим. Дисертація є самостійним, завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науковому рівні та свідчить про високий рівень теоретичної підготовки здобувача.

Враховуючи актуальність, обґрунтованість наукових положень і висновків, наукову новизну та практичну значущість дисертаційної роботи, а також дотримання академічної доброчесності, вважаю, що дисертаційна робота Олександра Сергійовича Новака на тему «Унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській

Україні (1919–1930-ті роки)» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 зі змінами), та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 – «Історія та археологія».

Офіційний опонент,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
Київського університету імені
Бориса Грінченка

Олександр Бонь

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 12:55:24 13.11.2023

Назва файлу з підписом: Відгук_опонента_Бонь_Дис_Новак.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 247.7 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук_опонента_Бонь_Дис_Новак.pdf
Розмір файлу без підпису: 251.0 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: БОНЬ ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ

П.І.Б.: БОНЬ ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 2484604834

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 12:55:23
13.11.2023

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000C77B2F0188349104

Алгоритм підпису: ДСТУ-4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Голові разової
спеціалізованої вченої ради
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
професору
Сергію ПОСОХОВУ
майдан Свободи 4, м. Харків,
61022

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, завідувача кафедри історії Східної Європи історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктора історичних наук, професора Волосника Юрія Петровича на дисертаційну роботу Новака Олександра Сергійовича «Унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні (1919–1930-ті роки)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 – «Історія та археологія».

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Актуальність дисертаційного дослідження Олександра Новака зумовлена важливістю вивчення процесу унормування організаційно-правових основ пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні протягом 1919–1930-х років. Слід відзначити, що обрана тема і підходи автора до її висвітлення відповідають сучасним тенденціям у розвитку історичної думки, які ми спостерігаємо. Олександр Новак вдало застосував методичний інструментарій «memory studies», розглянувши політику більшовиків щодо різних пластів історико-культурного надбання радянської України (культових споруд, палаців, монументів тощо) протягом 1919–1930-х років. Наразі сформувався комплекс проблем, що виокремився в міждисциплінарне наукове поле – інтелектуальну історію з вивченням історії інтелектуального

життя, історії ментальностей та історії ціннісних орієнтацій. Значно посилюється інтерес до антропологічного аспекту досліджень, більше уваги приділяється різним професійним групам спільноти.

Запропонований аналіз та вивчення передумов, перебігу та соціокультурного контексту унормування пам'яткоохоронної діяльності в зазначений період є однією з важливих проблем історичної науки. Окрім того, дисертант, заглиблюючись у кінець XIX ст., простежує в соціокультурному контексті зростання уваги суспільства до національної історії та культури, усвідомлення громадськістю значення історико-культурної спадщини як форми збереження минулого для самоусвідомлення національної ідентичності.

Проблема охорони культурного надбання України значно актуалізувалася в умовах повномасштабної російської збройної агресії, коли війська Російської Федерації неодноразово нищили культурну спадщину українського народу. Тому осмислення досвіду діячів пам'яткоохоронної галузі в радянський період, коли доводилося в інший спосіб відстоювати національні пам'ятки історії та культури, є важливим завданням для науковців.

Ці наукові проблеми, що безумовно є вельми важливими для розуміння культурних процесів минулого та розробки стратегій майбутнього, не отримали достатнього висвітлення в історіографії. Тому актуальність теми дослідження Олександра Новака не викликає заперечень.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення.

Дисертація Олександра Новака побудована за проблемно-хронологічним принципом, складається зі вступу, чотирьох розділів (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (602 позиції), додатків (13 додатків на 19 сторінках, із них: 7 таблиць, 3 схеми, 1 список, 1 мапа та 1 діаграма). Загальний обсяг дисертації – 304 сторінки, основний текст – 222 сторінки.

У **Вступі** здобувач обґрунтував актуальність теми дисертаційного дослідження, сформулював мету та завдання, визначив об'єкт та предмет, стисло окреслив наукові принципи та методи дослідження, визначив хронологічні та територіальні межі, розкрив наукову новизну дисертації та можливості практичного застосування результатів, вказав на зв'язок роботи із науковими програмами, визначив особистий науковий внесок, подав інформацію щодо апробації результатів дослідження, кількості публікацій за темою дисертації і структуру дослідження.

У **першому розділі «Історіографія, джерела, методологія та методи дослідження»** дисертантом були розглянуті історіографія, джерельна база, охарактеризовані методологія та методи дослідження. Олександр Новак приділив чималу увагу вивченню та систематизації наукової літератури, опрацював великий масив історичних джерел, намагався максимально «осучаснити» методологічні підходи до вивчення окресленої науково проблематики.

У **другому розділі «Основи пам'яткоохоронної діяльності на українських землях до 1917 року»** Олександром Новаком був проаналізований досвід творення понятійного поля та ключові напрями діяльності в середовищі фахівців, що досліджували історико-культурне надбання в дореволюційну добу. Також надана характеристика ключовим заходам із нормативно-правового регулювання охорони пам'яток у Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. Попри те, що цей розділ виходить за хронологічні межі дисертаційного дослідження, дисертант наголошує на його важливості. Подібний підхід є достатньо логічним та аргументованим.

У **третьому розділі «Регламентування пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні (1919 – 1930-ті рр.)»** дисертантом було досліджено унормування пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні у 1919–1930-ті роки. Велику увагу приділено компаративістському аналізу норм спеціального законодавства в різних радянських республіках протягом досліджуваного періоду задля виявлення специфічних рис, притаманних

законодавству УСРР. Задля вивчення впливу соціокультурних процесів 1919–1930-х років на охорону пам'яток минулого застосовані напрацювання міждисциплінарного напрямку «memory studies». Зміни в «історичній політиці» більшовиків розглядалися у взаємозв'язку із тогочасними культурними практиками. Їх втілення в життя досліджувалося передовсім за матеріалами змін у символічному просторі Харкова та Києва, які торкнулися як міської топоніміки та проявів візуальної культури, так і практик репрезентації міст загалом.

У четвертому розділі «Особливості професійної етики в інтелектуальній спільноті пам'яткоохоронців радянської України» Олександр Новак розглянув ключові центри та групи в інтелектуальній спільноті пам'яткоохоронців. Було з'ясовано, що дослідники спадщини минулого та музейники працювали переважно в старих, відомих ще з дореволюційних часів, університетських центрах. Завдяки застосуванню просопографічного підходу було з'ясовано, що найбільш продуктивними у дослідницькій діяльності були представники Харківського та Київського пам'яткоохоронних центрів. Вивчення особливостей професійної етики дозволило прослідкувати зміни, що спіткали вітчизняних інтелектуалів у «переломну епоху». Також було з'ясовано, що більшість охоронців історико-культурного надбання та музейних працівників воліли продовжувати займатися «чистою» наукою, незважаючи на постійний тиск з боку представників партійних та політично-освітніх структур.

У висновках дисертант виокремив кілька ключових етапів, протягом яких відбувалося унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців міжвоєнної радянської України. На першому етапі, що тривав протягом 1919–1926 років, фахівці з охорони історико-культурного надбання намагалися дати відповідь на виклики революційної доби в умовах надскладної соціально-економічної ситуації та кампанії із вилучення церковних цінностей у 1922 році. Протягом другого етапу, у 1926–1929 роках, що збігся із заходами «українізації», охоронцями історико-культурного надбання були зроблені найбільш рішучі кроки щодо правового

врегулювання охорони спадщини минулого відповідно до засад професійної етики самих пам'яткоохоронців. Втім, протягом 1929 – кінця 1930-х років відбулося поступове вихолощення змісту схвалених до того нормативно-правових актів. На тлі зміни акцентів в «історичній політиці», відбулася актуалізація практик використання пам'яток культури і природи на противагу заходам із їх збереження. Особливо заслуговує на увагу пункт 5 висновків (С. 219), оскільки у ньому автор «підводить ризику» під спробами більшовиків створити «нову радянську людину», у тому числі – через всеохоплюючу антирелігійну боротьбу, масове закриття та нищення храмів й викорінення релігійного світогляду.

Список використаних джерел та літератури складається із 602 позицій, що дозволяє говорити про добросовісний підхід дисертанта до проведення дослідження. Роботу доповнюють 11 додатків, які є доволі інформативними та засвідчують вагомий практичний доробок автора, а також складають основу для майбутніх наукових досліджень.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження Олександра Новака виконано на кафедрі історії України Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах науково-дослідної програми «Історія освіти та культури України (кінець XVII–XIX ст.)», що розробляється на кафедрі.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення дисертаційного дослідження Олександра Новака є обґрунтованими, а висновки – самостійними, логічними й послідовними. Зміст дисертаційної роботи охоплює всі ключові аспекти сформульованої теми дослідження. Визначена у вступі мета, на нашу думку, успішно досягнута, а окреслені завдання дисертаційного дослідження виконані.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дисертант вдало застосував інструментарій міждисциплінарного підходу, досліджуючи процес унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні в 1919 – 1930-х роках, а також задіяв сучасні підходи «соціології професій», «професіоналізації», теорію «мережевого суспільства», «memory studies» тощо. Основні висновки наукового дослідження знайшли відображення в 12 публікаціях. Дисертантом були опубліковані 4 статті у фахових наукових виданнях України (категорія Б). Також Олександр Новак опублікував 8 тез виступів на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях.

6. Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення одержаних результатів дисертації полягає в тому, що вони можуть бути використані в процесі створення узагальнюючих праць з історії України, історії української культури, в процесі підготовки навчальних посібників, розробці навчально-методичних комплексів з основ пам'яткознавства, музеєзнавства для вищих навчальних закладів.

7. Дотримання академічної доброчесності.

Дисертаційне дослідження Олександра Новака містить посилання на використані автором джерела та літературу відповідно до чинних вимог щодо авторських прав та академічної доброчесності. Всі випадки використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела, оформлені у належний спосіб. Аналіз змісту дисертаційного дослідження та наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації свідчить, що вимоги щодо академічної доброчесності дисертантом дотримані.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У читача може скластися враження, що поняття «унормування» у назві дисертаційного дослідження О. С. Новака може тлумачитися по-різному. При

цьому, автор не наводить релевантного визначення для цього поняття. Також в якості рекомендації можна було б запропонувати дисертанту розширити хронологічні межі дослідження до 1941 року. Проте, аспірант доволі переконливо обґрунтував збереження 1930-х років як верхньої хронологічної межі. Подібний підхід відповідає тенденціям сучасної української історіографії. До того ж, не настільки вживаним є поняття «історична політика», більш звичним є поняття «політика пам'яті».

У дисертаційному дослідженні Олександра Новака певною мірою прослідковується «успадкований» від багатьох вітчизняних авторів «ухил» у бік 1920-х років «за рахунок» вивчення процесів та явищ, що відбувалися у 1930-х роках. Втім, подібний недолік може бути пояснений порівняно гіршим збереженням документів і матеріалів 1930-х років у вітчизняних архівах, доступ до яких, до того ж, був суттєво ускладнений вже з початку пандемії COVID-19 у 2020 році.

Дисертант обрав проблемно-хронологічний принцип викладення матеріалу. Але все ж нерідко відбувається «перестрибування» між різними роками і періодами. Зокрема, це видно на сторінці 160 дисертаційного дослідження. Однак, інколи це можна розглядати і як певну перевагу дослідження Олександра Новака.

9. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи.

Дисертація Олександра Новака «Унормування професійної діяльності пам'яткоохоронців у радянській Україні (1919–1930-ті роки)» є цілком самостійним та завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні. Здобувач виявив знання досліджуваної проблеми, уміння опрацьовувати, критично аналізувати різноманітні історичні джерела, спеціальну історичну літературу. Актуальність і рівень розкриття поставлених проблем, новизна дисертації і ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень, повнота їх апробації повністю відповідають «Вимогам до оформлення дисертації», що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №

40, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а отже, здобувач, Олександр Сергійович Новак, заслуговує на присвоєння йому ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри історії Східної Європи
історичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Юрій ВОЛОСНИК

Підпис Юрія Волосника засвідчую
Начальник відділу кадрів
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Олена ГРОМИКО

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 11:21:11 16.11.2023

Назва файлу з підписом: Рецензія Ю. П. Волосника на роботу О. Новака.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 420.2 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Рецензія Ю. П. Волосника на роботу О. Новака.pdf
Розмір файлу без підпису: 431.3 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Волосник Юрій Петрович

П.І.Б.: Волосник Юрій Петрович

Країна: Україна

РНОКПП: 2270401234

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 11:21:11 16.11.2023

Сертифікат виданий: КНЕДП АТ "УКРСИББАНК"

Серійний номер: 4454624186E4B18704000000D46103009AFF0D00

Алгоритм підпису: ДСТУ-4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований